

He kupu ārahi mā

ngā kura kaupapa

Māori e pā ana ki te

ārainga mate

He kupu ārahi mā

ngā kōhanga reo me ngā kura kaupapa Māori e pā ana ki te ārainga mate

Ngā kai o roto

Ārainga Mate	2
Te Kaupapa Tuku Rongoā Ārainga Mate ki te Tamariki	3
Ngā Waeture Hauora (Ārainga Mate) 1995	4
Te Tiwhikete Ārainga Mate	4
Ngā Kawenga i Raro i ngā Waeture	4
Te Rēhita Ārainga Mate o te Kura	4
Te Whakakī i te Rēhita Ārainga Mate o te Kura	5
Te Rēhita Whāngai Kano Ārai Mate o te Motu	5
Te Whakakore i te Urutā Haere o te Mate	6
Te Noho Tapu o ngā Kōrero	7
Ngā Kawenga	8

He kawenga nui tā ngā kōhanga reo me ngā kura kaupapa Māori hei whakaū i te hauora me te noho ora o ā rātou tamariki. Ko tētahi huarahi ārai mate kua kitea kētia ōna hua pai, ko te tuku rongoā ārainga mate. He mea nui tonu te rongoā ārainga mate i roto i ngā kura, i te mea ka tere tonu te urutā haere o ngā tahumaero i ngā wāhi e noho tahi ana te mahi a te tamariki.

Ko tā tēnei pukapuka iti, he whakamārama i ngā here o ngā Waeture Hauora (Ārainga Mate) 1995 kei runga i ngā kaimahi me ngā pae whakahaere o ngā kōhanga reo me ngā kura kaupapa Māori.

Ko te kōwhaiwhai kei te uhi o tēnei pukapuka, ka kīia ko te 'kawakawa'. E waitohu ana i te hauora, inā hoki, he tino rongoā te kawakawa ki tā te Māori. Ko ngā tae, nō te ao hou, ā, e whakaū ana tēnei i te hononga i waenganui i te ao tawhito me te ao hou.

Ārainga Mate

Arā hoki te tokomaha o ngā tamariki kua mahia ngā rongoā ārainga mate tuatahi, engari kāore i mahia ērā atu e tika ana kia whai i muri mai. I kitea e te Rangahau Whakakapi Ārainga Mate ā-Motu 2005 e 91 ōrau ngā tamariki i whiwhi i tā rātau ārainga mate tuatahi, engari he 77 ōrau i tino āraitia ki te mate i te ekenga ki te rua tau te pakeke. Ko te whāinga whakakapi ārainga mate he 95 ōrau o ngā tamariki ka tino āraitia ki te mate i te ekenga ki te rua tau. E whakatenatenatia ngā mātua kia āta whakatutukitia ngā rongoā ārainga mate a te tamaiti i mua i tana tīmatanga i tētahi whare kōhungahunga, kura kaupapa rānei. Ko te kaupapa o te whakaritenga mō te whakarato i tētahi Tiwhikete Ārainga Mate, kia pai ai te tirotiro a ngā mātua me te tākuta i te rongoā ārainga mate a te tamaiti me te whakahou anō mēnā e hiahiaia.

Kei ngā mātua te tikanga ina tuku rātou i ā rātou tamariki kia whāngaia ki te rongoā ārainga mate, kāore rānei, engari ko te mea nui, kia āta kōwhiri rātou ko tēhea tā rātou i pai ai. Ko ērā ka kōwhiri i te rongoā ārainga mate, me ū rawa kia tutuki katoa ngā mahi e tika ana i te wā e tamariki tonu ana ngā tamariki.

Te Kaupapa Tuku Rongoā Ārainga Mate ki te Tamariki

E wātea ana ngā rongoā ārainga mate utu-kore ki ngā tamariki katoa, hei pare atu i ētahi mate kino. Koia ēnei e whai ake nei: te ate kakā B (hepatitis B), te mate whakapokenga korokoro (diphtheria), te mate mare teteko (pertussis/ whooping cough), te mate kauae timu (tetanus), te mate rewharewha kukuti (Hib – *Haemophilus influenzae* momo b, te pūtakenga nui o te kiriuhi uaua kakā i mua i te putanga o te rongoā Hib hei ārai i tēnei mate), te mate whakamemeke (polio), te mate karawaka (measles), te mate repe hūare pupuhi (mumps), te mate kōpukupuku (rubella), te mate pneumococcal me te papillomavirus ā-tangata (ngā kōtiro anake).

Hoatu ai te rongoā ārainga mate hei wero ki te tinana o te tamaiti. Ko te rongoā nei, me kī he kano, arā, he wāhanga iti o te wheori, o te kitakita rānei ka tīmata mai i reira te mate, heoi anō, kua whakarerekētia te āhua. Ko tā te kano nei, he whakaaraara i te pūnaha ārai mate o te tinana, kia pai ai tana hanga moroiti, pūtau motuhake hoki hei pakanga ki te mate, kia kore ai e riro hei mate tino kino rawa atu.

Whāngaia ai te tamaiti ki te rongoā ārainga mate ina eke ki te ono wiki, te toru marama, te rima marama, te 15 marama, me te 4 tau tōna pakeke. He mea nui te ū kia tutuki katoa ēnei mahinga, i te mea mā konei rawa e tino whai kiko ai tēnei rongoā. Ka whāngaia hoki ētahi atu rongoā ārainga mate i te kura i ngā taumata 7 me te 8, whāngaia ai rānei e te tākuta, e te tapuhi rānei.

Arā tētahi pukapuka e kīia nei ko *Childhood Immunisation* (tohu HE1323), ā, kei reira te roanga atu o ngā kōrero mō te ārainga mate, tae atu ki te whakatairite i te tūpono pā mai o tētahi raruraru i ngā mate (ki te kore e whakamahia tēnei rongoā) me te tūpono pā mai o tētahi raruraru i te whakamahinga o te rongoā. Ka taea te tono kape o tēnei pukapuka i te ratonga hauora tūmatanui.

ate kakā B

**mate whakapokenga
korokoro**

mate mare teteko

mate kauae timu

**mate rewharewha
kukuti**

mate whakamemeke

mate karawaka

**mate repe hūare
pupuhi**

mate kōpukupuku

Pneumococcal

**Papillomavirus ā-tangata
(ngā kōtiro anake)**

Ngā Waeture Hauora (Ārainga Mate) 1995

Nā ngā whakahau a ēnei waeture, me mātua pupuri ngā kura tuatahi katoa i tētahi Rēhita Ārainga Mate mō ngā tamariki kua whānau mai i muri o te 1 Kohi-tātea 1995. He taonga tonu te rēhita hei whakakore i te urutā haere o ngā mate ka taea te patu ki te rongoā ārainga mate i roto i ngā kura, i ngā whare kōhungahunga, tae atu ki te hapori whānui. Ko tētahi o ngā mahi a te rēhita, he whai kia tutuki pai te katoa o ngā rongoā ārainga mate ki ngā tamariki e whakaae ana ngā mātua kia mahia pērātia ā rātou tamariki.

Te Tiwhikete Ārainga Mate

Ko tā te tiwhikete, he whakaatu mehemea kua hoatu te katoa o ngā rongoā ārainga mate e tika ana ki te tamaiti, kāore rānei. Mehemea kua whakatōkia he kano hei ārai atu i tētahi/ētahi mate, ka tohua ko ēhea. He mea whakakāi, he mea haina anō hoki te tiwhikete e tētahi tākuta, tapuhi rānei. Ka whakakāia te tiwhikete ina eke ki te 15 marama, ki te 4 tau hoki te pakeke o te tamaiti.

Ko te tiwhikete anake te puna whakamōhiotanga ka tirohia ina whakaurua ngā kōrero mō te tamaiti ki te rēhita.

Ka kitea te Tiwhikete Ārainga Mate i te whārangi whakamutunga o te pukapuka *Tamariki Ora*, he mea hoatu ki ngā mātua i te whānautanga mai o tēnā, o tēnā tamaiti. Ki te ngaro te pukapuka, ka taea te tono anō tētahi kape, tētahi taura rānei o te tiwhikete anake mai, i te tākuta, te tapuhi rānei. Ka taea noa ihotia te tono pukapuka, tiwhikete rānei, ahakoa ko wai te tamaiti, tae atu ki ērā i whānau mai i tāwāhi.

Ngā Kawenga i Raro i ngā Waeture

E hāngai ana ngā waeture ki te katoa o ngā whare kōhungahunga me ngā kura tuatahi, tae atu ki ngā kura kaupapa Māori. Me mātua pupuri rēhita ngā kura e tuhia ai ngā kōrero o te tiwhikete ki roto. Ko ngā kōrero anake kia whakaurua ki te rēhita, ko ērā e mau mai ana ki te tiwhikete, ā, kia tino kaua e raweketia te āhua o ngā kōrero. Ki te kore e whakaaturia e ngā mātua te tiwhikete a te tamaiti, ka tuhia tēnei tūāhua ki te rēhita. Heoi anō, ka taea te pātai ki ngā mātua kia whakapā atu ki te tākuta, ki te tapuhi rānei o te tamaiti kia whāngaia ia ki ngā rongoā ārainga mate e tika ana, ā, kia oti pai ai te whakakāi i tana tiwhikete.

Te Rēhita Ārainga Mate o te Kura

Kua raua mai tētahi taura o te rēhita ārainga mate ki tēnei pukapuka, ā, ka taea te tono taura anō mai i te ratonga hauora tūmatanui o tō rohe. E pai ana mehemea ka whakatakotoria e ngā kura tā rātou ake Rēhita Ārainga Mate, heoi anō, kia ōrite ngā kōrero ka puritia ki tēnei rēhita, ā, kia māmā anō te kimi i ngā kōrero mō tēnā, mō tēnā tamaiti. Ina neke te tamaiti ki kura kē, me tuku atu ngā kōrero mōna ki tana kura hou. Ko ngā tamariki kua wehe i te kura, e whakaaetia ana te tango i ō rātou ingoa i te rēhita. Arā hoki ngā pūmanawa rorohiko ka whakamahia hei pupuri i te rārangi ingoa o ngā tamariki o te kura - ka taea ērā te paku whakarerekē, ka whakamahi hei rēhita ārainga mate.

Te Whakakāi i te Rēhita Ārainga Mate o te Kura

He here kei runga i ngā kura kia āta tonu rātou i ngā mātua/kaitiaki kia whakaatu i te tiwhikete ki a rātou, ka tahi, kia tuhi i ngā kōrero o runga i te tiwhikete ki te rēhita (kia tuhi rānei kāore i whakaaturia te tiwhikete), ka rua.

Ko te Rēhita Whāngai Kano Ārai Mate o te Motu

E āhei ana ngā tamariki katoa ka whānau ki Aotearoa te whakauru ki te Rēhita Whāngai Kano Ārai Mate o Te Motu (NIR). Ka puritia i tēnei rēhita ngā rongoā kua oti te whāngai ki tō tamaiti. Kāore tēnei rēhita e whakakāhore i te ture e whakahau ana i ngā kura katoa kia puritia he rehita ā-kura.

Mō ētahi atu kōrero mō te NIR, me kōrero ki to tākuta, ki tō ratonga hauora ā-rohe, me rapu kōrero rānei i te pae tukutuku a Te Manatū Hauora: www.moh.govt.nz/immunisation.html

Ka whakaurua te tamaiti ki te kura tuatahi

TĒNEI

TĒNEI RĀNEI

Ka hoatu e ngā mātua/kaitiaki te Tiwhikete Ārainga Mate

Kāore e hoatu e ngā mātua/kaitiaki te Tiwhikete Ārainga Mate

Ka tuhia ngā kōrero o te tiwhikete ki te Rēhita Ārainga Mate

Ka hoatu he kōrero ki te Rēhita Ārainga Mate e tohu ana 'kāore i whakaaturia' te tiwhikete.

KI TE KORE E WHAKAATURIA TE TIWHIKETE

Tuhia tēnei tūāhua ki te Rēhita Ārainga Mate o te Kura.

Whakamōhiohia atu ngā mātua/kaitiaki me mātua whai Tiwhikete Ārainga Mate te tamaiti, ahakoa kua hoatu he rongoā ārainga mate ki a ia, kāore rānei.

Whakamōhiohia atu mā te tākuta, mā te tapuhi rānei rātou e āwhina kia whiwhi tiwhikete anō ai te tamaiti, mehemea kua ngaro te taura tuatahi.

Whakahoutia ngā kōrero kei te Rēhita Ārainga Mate ina whakaaturia te tiwhikete hou.

Te Whakakore i te Urutā Haere o te Mate

Ki te pāngia tētahi tamaiti o te kura e tētahi mate ka taea te pare atu ki te rongoā ārainga mate (hāunga anō te mate kauae timu), kua noho mōrearea ko ērā atu tamariki o te kura kāore anō kia whāngaia ki te rongoā ārainga mate.

Ki te riro tētahi o ēnei mate hei urutā, kei te tumuaki o te kura, kei te Āpiha Hauora anō hoki te mana ki te tono kia puritia ki te kāinga te tamaiti kei a ia te mate, kia kore ai te mate e tau ki runga i ērā atu tamariki. *

Mō te wāhi ki ngā tamariki kāore anō kia whakatōkia ki te kano ārai mate, ko rātou anō pea ētahi ka tonoa e te Āpiha Hauora kia puritia ki te kāinga mō te wā tērā ka rere te mate ki ētahi atu. Kua hia tau e mau ana tēnei tūāhua, arā, te mana whakahau kia puritia ngā tamariki pāngia e ēnei tūmomo mate rere ki te kāinga, engari kāore e whakamahia nuitia.

Me mātua kōrero atu te tākuta ki te Āpiha Hauora mehemea e whakaaro ana ia kua pāngia te tangata e tētahi mate rere kino, tae atu ki ngā mate katoa ka rongoāhia ki te kano ārai mate. I konei ka tahuri te Āpiha Hauora, te tangata rānei kua tohua māna te mahi, ki te tiro tiro i te Rēhita Ārainga Mate, kia kitea ai ko wai ngā tamariki kāore i whāngaia he rongoā ārainga mate ki a rātou, karekau rānei ā rātou Tiwhikete Ārainga Mate.

Kātahi ka whakapā atu te Āpiha Hauora ki ngā mātua/kaitiaki o ēnei tamariki. Ka kiia atu me whāngai he rongoā ārainga mate ki ā rātou tamariki, kia kore ai e pā te mate ki aua tamariki, kia kore anō ai hoki te mate e riro hei urutā.

Mō ngā tamariki kāore i tukuna he rongoā ārainga mate ki a rātou, ki te whakaarotia tērā tonu ka pā te mate whakapokenga korokoro, te karawaka, te mate mare teteko rānei ki a rātou, i raro i ngā waeture, i ētahi wā, kāore e whakaaetia tā rātou haere ki te kura. Ina oti i te Āpiha Hauora te whiriwhiri ko ērā me noho ki te kāinga, atu i tērā wā ka tau te kawenga ki runga i ngā mātua me te tumuaki o te kura kia ū tonu rātou ki ngā waeture.

* I raro i te Ture Mātauranga, 1989, wāhanga 19, me ngā Waeture Hauora, 1966, waeture 14.

Ka tau tētahi mate ki te kura.

Arā tētahi tamaiti kua pāngia e te mate.

Me mātua whakamōhio atu te tākuta i te Āpiha Hauora.

Ka puta te tono kia puritia ki te kāinga te tamaiti kua pā te mate ki a ia.

Ka tirohia e te Āpiha Hauora te Rēhita Ārainga Mate o te kura.

Ka kitea e te Āpiha Hauora ko ēhea ngā tamariki kāore i whakatōkia he kano ārai mate ki a rātou, kāore rānei e whai Tiwhikete Ārainga Mate.

Ka whakapā atu te Āpiha Hauora ki ngā mātua/kaitiaki o ngā tamariki kāore i whāngaia he rongoā ārainga mate ki a rātou, ka whakamōhio he pai tonu mehemea ka whakatikaina tēnei tūāhua.

Tērā pea ka puta te tono kia puritia anō hoki ngā tamariki kāore i whāngaia ki te rongoā ārainga mate.

Te Noho Tapu o ngā Kōrero

He here kei runga i ngā kura kia noho tapu ngā kōrero e mau mai ana ki te Rēhita Ārainga Mate.

E āhei ana ngā mātua/kaitiaki ki te tiro tiro i ngā kōrero kua tuhia mō ā rātou tamariki anake, kua ā ētahi atu. He mea nui kia noho tapu ngā kōrero ki ngā mātua/kaitiaki o tēnā tamaiti, o tēnā tamaiti. Kia pai ai te pānui a ngā mātua/kaitiaki i ngā whakaaturanga mō ā rātou ake, me tuhi aua kōrero ki tētahi whārangi motuhake, ka hoatu hei pānui mā rātou, me āta huna rānei ko ngā whakaaturanga e pā ana ki ērā atu tamariki, kia noho tapu tonu ai ngā kōrero.

Heoi anō te tangata ka āhei ki ngā whakaaturanga o te rēhita ahakoa ka whakaae mai ngā mātua/kaitiaki, kāore rānei, ko te Āpiha Hauora, ko te tangata rānei kua āta tohua māna tērā mahi. Tērā pea ka tirohia e te Tari Arotake Mātauranga (ERO) te āhua o te rēhita, kia kite noa ai mehemea e ū ana ki ngā waeture.

He aha te Rēhita Ārainga Mate o te Kura?

- He whakaatu mehemea kua whāngaia ngā rongoā ārainga mate ki tēnā, ki tēnā tamaiti, kāore rānei.
- He here kei runga i te kura ki te whakahou haere, ki te whakatikatika haere i ngā kōrero mau mai ana ki te Rēhita.

Ko wai e āhei ana ki te tiro tiro i te rēhita?

- Te Āpiha Hauora, te tangata rānei kua āta tohua māna tērā mahi, tētahi matua, kaitiaki rānei kua āta tohua (e āhei ana ngā mātua ki te tiro tiro i ngā kōrero e pā noa iho ana ki tā rāua tamaiti).

Kia pēhea nei te āhua o te rēhita?

Kia noho te rēhita hei momo rokinga kōrero, tērā pea he rokinga rorohiko, he rokinga rānei ka tuhia ki te pepa. Ko te mea nui kia māmā noa iho te pānui i ngā kōrero o roto, ki a māmā anō hoki te tārua.

Ka taea te tono tauira o te puka Rēhita Ārainga Mate e whakamahia whānuitia ana, waitohu 1111, māi i te kaituku rauemi mātauranga hauora kei te ratonga hauora tūmatanui o te rohe.

Ngā Kawenga

Kāore e whiua ngā mātua/kaitiaki kua whakatau kia kaua ā rātou tamariki e whāngaia ki te rongoā ārainga mate. Kāore e taea e ngā kura te whakamahi ngā waeture hei aukati tamariki.

Ko te ū ki ngā waeture (arā, te pupuri me te tiaki i te rēhita, te uru mai o te katoa o ngā tamariki e tika ana, te whakamahi i tētahi momo takotoranga e tika ana), ka whakaurua ki ngā paearu arotake whānui a ERO. Ka āhei a ERO ki te whakaputa whakaaro mō te kaha ū ki ngā waeture.

Ka pēhea mehemea kāore te kura e tuhi i ngā whakaaturanga mō te ārainga mate ki te Rēhita?

Ka uaua ake te tautuhi i ngā tamariki kua noho mōrearea i te tūpono pā mai o tētahi mate ki a rātou (arā, tētahi mate ka taea te kaupare atu ki te rongoā ārainga mate).

Tērā pea ka tuhia e ERO he kōrero mō tō rātou kore e ū ki ngā Waeture Hauora (Ārainga Mate) 1995.

Mehemea kāore i tukuna ngā rongoā ārainga ki tētahi tamaiti kotahi i roto i tētahi kura e 500 ngā tamariki o roto, ka pāngia te tino tokomaha e te karawaka. Ko tētahi 20 ka pāngia anō hoki e te pūkahu kakā. E 25 ōrau te tūponotanga ka pāngia tētahi tamaiti o te kura e te roro kakā - koirā hoki tētahi o ngā mate ka whai mai i te karawaka.

Mehemea i whāngaia ngā tamariki katoa ki ngā rongoā ārainga mate MMR e tika ana, kotahi anake pea te tamaiti ka pāngia e te roro kakā nā te mahinga o tēnei mahi i roto i te 2000 tau.

(Mai i *Understanding Childhood Immunisation*, Commonwealth Department of Health and Family Resources, Ahitereiria).

Mō te roanga atu o

ngā kōrero mō ngā rongoā ārainga mate:

- Tonoa tētahi kape o *Childhood Immunisation* (Tohu HE1323) mai i te kaituku rauemi mātauranga hauora o te ratonga hauora tūmatanui o tō rohe
- Whakawhiti kōrero ki ngā kaimahi o te ratonga hauora tūmatanui o tō rohe
- Whāwhāria atu te pae tukutuku a te Manatū Hauora, arā, kei www.moh.govt.nz/immunisation.html
- Waeahia atu te Pūtahi Whakataki Ārainga Mate (IMAC), utu-kore 0800 IMMUNE (0800 466 863)
- Waeahia atu te Healthline i 0800 611 116.

ISBN 978-0-478-19303-9 (print)
ISBN 978-0-478-19304-6 (online)

This resource is available from www.healthed.govt.nz
or the Authorised Provider at your local DHB.

Te Kāwanatanga o Aotearoa

MĀNATŪ HAUORA

He mea whakahou i te marama o Paenga-whāwhā 2009. Waitohu HE1107